

Actuacions del Servei de Monuments de la Diputació de Girona

Lluís Bayona

Servei de Monuments de la Diputació de Girona

Los objetos que permanecen en el tiempo transmiten de una manera directa a los individuos noticias y sensaciones que provienen del pasado.

Josep Ballart

El Servei de Monuments és el departament de la Diputació de Girona encarregat d'ajudar als municipis, sobretot els demogràficament i econòmicament més febles, a resoldre les mancances que tenen per afrontar amb garanties la gestió dels seus béns immobles amb valor patrimonial.¹ El seu origen és relativament recent, atès que data dels anys setanta del segle passat; tot i que ja existí un altre departament dins d'aquesta institució amb el mateix nom a la segona dècada del segle XX.² En concret, l'actual es creà com a conseqüència del fort impacte que suposaren les transformacions urbanes provocades per la creixent industrialització i el fort increment del turisme, que a partir dels anys seixanta colpí a nombrosos municipis de les nostres comarques. Pobles que, fins a dates relativament recents, havien viscut d'una eco-

nomia tradicional, quasi sense experimentar canvis en la seva estructura urbanística i social. A això, a més, s'hi afegí un major interès i estima de la població d'aquests nuclis cap als seus edificis històrics —tant per raons culturals com econòmiques, atès que els monuments passaren a veure's com un valor econòmic que permetia atreure visitants—,³ molts d'ells en perill de ruïna o enderroc després d'anys d'abandó. Tot això provocà un increment de les peticions a la Diputació, únic òrgan administratiu supramunicipal que existia per aquestes dates, per rebre ajut tècnic i econòmic que els permetés afrontar aquesta mena d'obres amb seguretat.

Inicialment, la Diputació encarà aquestes actuacions contractant a tècnics externs, però a causa del l'ingent nombre de sol·licituds es decidí incloure a la plantilla

1 La Diputació de Girona no té competències específiques en patrimoni ni, pràcticament, en cap altre àmbit i, simplement, pot atorgar un suport genèric. La norma bàsica en aquest aspecte és la Llei de bases de règim local, 7/1985 del 2 d'abril, que en el seu article número 36, detalla que la principal, per no dir única, competència de les diputacions provincials és l'assistència, econòmica, jurídica i tècnica als municipis.

2 La Mancomunitat de Catalunya havia creat un Servei de conservació i catalogació de Monuments. Aquest actuà arreu de Catalunya fins a la dissolució de la Mancomunitat per la dictadura de Primo de Rivera, de manera que el servei passà a actuar únicament a la província de Barcelona (de fet, encara existeix amb el nom de Servei de Patrimoni Arquitectònic Local). Únicament, la de Girona creà un servei semblant per continuar les tasques de protecció del patrimoni. Sobre aquest tema vegeu: Joan Ganau i Casas, *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català 1844-1931*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 385 i següents. I també: Joaquim Nadal i Farreras, *Joan Subias Galter (1887-1984). Dues vides i una guerra*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016, p. 27 i següents.

3 Jesús Nicolás Torres Camacho, "Intervenir para promocionar", *Spain is different: la restauración monumental durante el segundo franquismo*, Madrid: Genuve Ediciones, 2019, p. 293 i següents.

de la institució un arquitecte encarregat d'aquesta mena d'obres, el Sr. Joan-Maria de Ribot i de Batlle (1919-2014)⁴, al voltant del qual s'estructurà el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments. Alhora, aquest Servei nasqué íntimament lligat, fins i tot compartiren seu durant força anys,⁵ amb el Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona, que des de l'any 1957 s'havia anat configurant entorn de l'arqueòleg Miquel Oliva i Prat (1922-1974).⁶ És obvi, doncs, que el Servei de Monuments, en part per aquesta proximitat, ha tingut sempre ben present la importància que té la investigació arqueològica prèvia a la restauració d'un bé immoble d'interès patrimonial i ha fet ús de les dades obtingudes, fins i tot abans que això fos percebut com una necessitat i obligació.⁷ Prova evident d'això són les actes d'aquests mateixes Jornades d'Arqueologia on, any rere any, s'observa com un bon nombre de les intervencions presentades estan relacionades amb obres de restauració dirigides o finançades pel Servei.

Això sí, aquesta llarga experiència, ens ha dut a desenvolupar una forma especial d'actuar, on l'arqueologia mai no és un objectiu per se, sinó que sempre ha d'estar íntimament relacionada amb la restauració. Aquest fet es pot constatar fàcilment en les bases que regeixen el pla d'ajuts econòmics anuals que gestionem, on es detalla que només se subvencionaran intervencions arqueològiques sempre que estiguin lligades a projecte arquitectònics.⁸ Si bé, aquest punt, per a un arqueòleg, a primer d'ull cop pugui semblar excessivament limitador.

A la pràctica, des del Servei hem constatat que si quan s'efectua una intervenció arqueològica no s'efectua una actuació de consolidació, paral·lelament o tot seguit, de les restes descobertes ràpidament aquestes inicien un d'imparable degradació que, en el pitjor dels casos, culmina amb la seva total desaparició.⁹ Cal no oblidar que la major part d'obres que es gestionen des del nostre Servei es troben en llocs muntanyencs on el clima, sobretot a l'hivern, pot arribar a ser força cru, la qual cosa afecta enormement a unes restes extremadament fràgils que s'havien conservat bé pel fet de restar enterrades, però tant aviat com s'han posat al descobert han iniciat un ràpid procés de degradació. Una mostra paradigmàtica d'aquesta manera d'actuar la trobem en els castells de Rocabrúna¹⁰ i Llívía,¹¹ on a mida que es posaven al descobert les seves restes un equip de paletes hi intervenia per assegurar-ne la conservació. Alhora, en estreta relació amb aquesta forma d'actuar, per assegurar aquesta conservació, les intervencions arqueològiques i arquitectòniques es plantejen amb la voluntat de deixar l'edifici en condicions de ser visitable i, si és possible, de forma lliure millor. De fet, sempre es projecta que en els edificis restaurats quedin a la vista els elements originals, amb panells informatius que facilitin la seva comprensió i amb recorreguts que hom pugui fer per lliure. La fórmula, doncs, és ben senzilla: a més accessibilitat i interacció amb la població, més estima cap al monument i menys danys provocats pels nostres nous bàrbars.¹²

Un cop dit tot això, veiem a continuació alguns exemples:

4 <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0246840.xml> [consultat el 8 de juny de 2020].

5 Mercè Ferré i Valls, *I un dia va ser el principi... Records d'excavació i de restauració*, Girona: autoedició, 2014, p. 80

6 <http://dbe.rah.es/biografias/7232/miguel-oliva-prat> [consultat el 8 de juny de 2020].

7 Malauradament, fins fa relativament pocs anys aquesta mena d'intervenció prèvia a la restauració no era vista com una necessitat i, quan esdevingué una obligació legal, sovint, els resultats obtinguts no tenien impacte en el projecte de restauració que es mantenia invariable, atès que els arquitectes encarregats de les obres sentien un escàs interès per la història dels monuments on intervenien, atès que a la pràctica eren una simple carcassa on encabir els seus projectes arquitectònics. Vegeu: Lluís de Grassot, "El azaroso paso del Rubicón de la restauración monumental en España». *Informes de la Construcción*, vol. 45, núm. 427 (1993), p. 6 i següents

8 Les bases actualment vigents es poden consultar al *Butlletí Oficial de la Província de Girona* núm. 238, de 13 de desembre de 2018. El punt concret que es cita es troba a la base 4.

9 Lluís Bayona, "La consolidació i l'adequació de la villa", dins de *La villa romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) i el Suburbium de la Gerunda com espai residencial i productiu*, Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2019, p. 495 i següents.

10 Lluís Bayona i Prat, "Recuperar els castells per redescobrir el territori", *Torres i castells*, s. VI-XIV: més enllà de les pedres, en premsa.

11 Lluís Bayona; Lluís Buscató, "La recuperació del castell de Llívía. El baluard i la clau de la Cerdanya", *A Carn*, núm. 23 (2013), p. 5-20. I sobre el mateix tema també: Lluís Bayona; Lluís Buscató, "La redescoberta i restauració del castell de Llívía", *Disset quadern d'informació municipal*, núm. 17 (2014), p. 78-94.

12 Lluís Bayona, "La preservación de los valores documentales de los monumentos militares: la torre del Àngel de Pontós, las de Sant Miquel de Girona y las de Sant Francesc de Olot". *Los monumentos militares y la sociedad catalana*. Figueres: Les Fortaleses Catalanes, 2009, p. 77. Sobre la destrucció dels monuments històrics al segle XXI trobem una interessant reflexió a: Paul Veyne, *Palmira. El tresor irremplaçable*, Barcelona: Angle Editorial, 2016, p. 120 i següents.

Figura 1. Vista general de les restes del monestir de Sant Miquel de Fluvià, amb la consolidació conjunta de les restes del claustre i del fossat que l'amortitzà.

CLAUSTRE DEL MONESTIR DE SANT MIQUEL DE FLUVIÀ

Anys d'actuació: inici, 2009; implicació Servei, 2014-2020.

Història: Es tracta del claustre romànic del desaparegut monestir de Sant Miquel de Fluvià, destruït a finals del segle XIV com a conseqüència dels conflictes militars que sacsejaren l'Empordà durant aquest període (en concret l'anomenada Guerra dels Armanyaguesos, de 1389-1390). Un cop enderrocat, l'església, que s'alça al costat, fou envoltada per un fossat defensiu i convertida breument en una veritable fortalesa.

Intervenció: Inicialment, el projecte es va endegar com una excavació per tractar de localitzar i documentar les restes del claustre del monestir, del qual es tenien notícies esparses. De facto, l'idea l'original que es tenia era consolidar les escasses restes que anessin sortint i fer-hi una plaça. Posteriorment, en implicar-se el Servei de Monuments i a la vista dels resultats obtinguts per la intervenció arqueològica, s'inicià una consolidació i recuperació d'aquest element i del fossat defensiu

que l'amortitzava. L'actuació ha culminat amb la recuperació de tot l'espai que corresponia al claustre i les seves dependències, fins fa poc destinat a magatzem municipal i horts. La consolidació del fossat i les restes del claustre, la doble lectura del claustre trencat per el fossat, les primeres dependències del monestir i finalment la reconstrucció/recreació amb parts originals de una cantonada de les arcuacions del claustre fan entendre l'espai i la evolució d'aquesta part del monestir en el decurs del temps.

CASTELL D'HOSTOLES (SANT FELIU DE PALLEROLS I LES PLANES D'HOSTOLES)

Anys d'actuació: 2012, encara en procés.

Història: Les primeres referències a l'existència d'un castell a aquesta zona daten del segle XI. En aquesta època la fortalesa consistia únicament en una torre, que posteriorment fou la de l'homenatge. Ràpidament esdevingué el centre d'una important senyoria feudal, raó per la qual se n'ampliaren les estructures al llarg dels segles XII i XIV. Durant la Guerra Civil Catalana [1462-1472] fou ocupada per les forces remences, i

Figura 2. Vista aèria del recinte sobirà del castell d'Hostoles. A la dreta de la imatge es pot observar la nova escala d'accés, l'original va desaparèixer fa temps en erosionar-se la base, que permet connectar les dues plataformes on s'assenta aquest sector del castell.

el seu cap, Francesc de Verntallat, en feu la seva principal base. De fet, l'any 1474, entre la fi de la guerra i la Sentència de Guadalupe (1486), que suposà la fi del conflicte remença, Verntallat fou reconegut com a vescomte d'Hostoles. De facto, fou una manera d'adequar l'existència d'un nucli remença irredempt a la realitat feudal.

Intervenció: La fortalesa es troba enclavada al cim d'un turó que controla la vall del riu Brugent, a 599 metres d'alçària, des d'on dominava el pas per aquesta vall cap a allò que hom definí fins a ben entrat el segle XIX com a la "Muntanya"¹³ gironina. Estructuralment, la part alta del turó té tres terrasses successives, situades a diferent nivell, la qual cosa condicionà l'evolució històrica del castell.¹⁴ La restauració del conjunt s'ha centrat en l'excavació i consolidació de les restes, molt escasses i malmeses, i l'adequació d'un itinerari de visita. Possiblement, els dos elements més destacats d'aquesta actuació han estat la consolidació d'una gran cisterna gòtica que segurament data del segle XIV, d'un mirador a la seva part superior i d'un accés a l'interior, en-

cara en projecte; i la instal·lació d'una escala helicoidal metàl·lica, que permet comunicar la part superior del castell amb la resta del conjunt (reprodueix l'accés original desaparegut a causa de la seva caiguda amb una part del penya-segat que la sostenia).

VIL·LA ROMANA DEL PLA DE L'HORTA (SARRIÀ DE TER)

Anys d'actuació: 2008, encara en procés.

Història: Antiga villa romana situada a poc més de quatre quilòmetres de Girona, dins de l'actual nucli urbà de Sarrià de Ter. Fou descoberta l'any 1970, de manera accidental, durant la construcció d'uns blocs d'habitatges. Després d'una breu intervenció les restes foren tornades a colgar i la zona fou convertida en una plaça pública, la qual cosa n'ha permès la seva conservació.

Intervenció: La implicació del Servei de Monuments de la Diputació de Girona en l'actuació es va iniciar quan el Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona

¹³ Fins a la fi del segle XX, per *muntanya* s'entenien les terres altes de l'interior del Bisbat de Girona i les limítrofes del de Barcelona, és a dir, la conca superior del Fluvià i les altes valls del Ter (en crear-se la província de Girona se li afegiren les del Segre). Eren territoris d'una orografia difícil i amb escasses vies de comunicació.

¹⁴ CATALÀ, P., *Els castells catalans*. Vol. III. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1993, p. 80 i següents. I també AGUSTÍ, B., *Castell d'Hostoles* (Sant Feliu de Pallerols, la Garrotxa), in *Catorzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Caldes de Malavella)*, Girona: Universitat de Girona, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, 2018, p. 507 i següents.

Figura 3. Vista de les restes de la villa romana del Pla de l'Horta on es pot observar el sistema de cobertes protectores. En primer terme la definitiva i en segon provisionals.

endegà la seva redescoberta. De fet, la participació de la Diputació es va plasmar amb la signatura d'un conveni de col·laboració científica en el qual, a més d'una inversió econòmica, es preveia que s'aportaria la redacció dels projecte d'adequació i museïtzació de la villa romana.

Com és habitual, en les actuacions del Servei aquesta s'ha regit per dues normes bàsiques. En primer lloc, s'ha intervingut sempre de manera conjunta amb els arqueòlegs. En el moment d'iniciar la nostra participació les excavacions estaven en procés (de fet, encara no han acabat), en conseqüència era impossible fer un projecte de consolidació general des d'un bon principi. Alhora, era evident que no es podien deixar les troballes a l'aire lliure en espera que finalitzessin aquestes tasques. Per aquest motiu, les campanyes d'excavació s'han alternat amb intervencions de consolidació, realitzades majoritàriament per la brigada del Servei de Monuments de la Diputació i per un equip de restauradors extern (que ha actuat bàsicament en els paviments de mosaic i en un important conjunt de grans dolis que han aparegut a mesura que l'excavació arqueològica progressava). També s'han bastit diverses

cobertes protectores, una ja definitiva, que protegeix la part arquitectònicament més destacada del jaciment; i d'altres de provisionals, tot i que es preveu cobrir-les amb una de definitiva, que protegeixen les restes i n'eviten la degradació. A la pràctica, aquest treball en equip ha estat bàsic en la realització del projecte, atès que ha permès establir un diàleg continu i constructiu, valorant la importància de les restes, que consten de paviments amb mosaics i parets, algunes amb una alçada notable, amb revestiments originals de gran interès, que confereixen al conjunt un valor afegit per la seva originalitat (només poc més d'un 10% del conjunt correspon a elements restaurats). Finalment, l'objectiu és convertir el jaciment en un parc urbà, amb dos possibles formes de visita, una interna i controlada mitjançant passeres, i una externa, que es farà comprensible mitjançant la instal·lació de plafons informatius.